«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, д.ю.н., проф., член-кореспондент НАПрН України
_____ О. О. Кот
«27» _____ 2026 року

м. Київ 26 січня 2026 року

ВИСНОВОК

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Белікової Аліни Олегівни на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Київського регіонального центру НАПрН України (нині – Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України) від 16 листопада 2022 року (протокол № 10)

Висновок обговорено та затверджено на розширеному засіданні відділу приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України.

ПРИСУТНІ:

НАУКОВІ СПІВРОБІТНИКИ ІНСТИТУТУ:

Завідувач відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. **Великанова М. М.**; головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф., академік НАПрН України **Гриняк А. Б.**; провідний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., старший дослідник **Булат Є. А.**; д.ю.н., проф., член-кореспондент НАПрН України **Вінник О. М.**; старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, к.ю.н. **Гуцуляк В. К.**; старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, к.ю.н. **Трубаков Є. О.**; старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, к.ю.н., старший дослідник **Простибоженко О. С.**; головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. **Федорченко Н. В.**; головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. **Якубівський І. Є.** (*онлайн формат участі*); завідувач відділу науково-правових експертиз, д.ю.н., проф. **Красицька Л. В.** *(рецензент)*; провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз, к. ю. н., проф. **Боровська І. А.** *(рецензент)*; завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації

законодавства України до права ЄС, д.ю.н., проф. **Міловська Н.В.** (*онлайн формат участі*)**.**

ЗАПРОШЕНІ:

Аспіранти: **Белікова А. О.** (*здобувачка*); **Савулій В. О.** (здобувач).

Всього присутні: 12 осіб (з них 8 докторів юридичних наук та 4 кандидата юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації), з яких 9 осіб з правом ухвального голосу.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

1. Обговорення дисертації аспірантки Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України Аліни Олегівни Белікової на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

СЛУХАЛИ:

1. Доповідь аспірантки Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України **Аліни Олегівни Белікової** на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах».

Белікова А. О. обґрунтувала актуальність теми дисертаційного дослідження, охарактеризувала ступінь наукової розробленості проблеми на сучасному етапі, визначила мету та завдання наукового дослідження, обґрунтувала методологічну основу дисертації, доповіла основний зміст дослідження, науково-теоретичну та практичну значимість досліджуваної проблеми, ознайомила присутніх з основними результатами дослідження та положеннями, які виносяться на захист, а також сформулювала загальні висновки та рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Після доповіді Белікова А. О. відповіла на запитання присутніх.

1. Завідувач відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. Великанова М. М.: Чому, на Вашу думку, доцільним є запровадження у національній судовій системі спеціалізації суддів з розгляду сімейних справ? А не створення спеціалізованих сімейних судів?

Відповідь. Дякую за запитання. Вивчаючи дане питання в ході дослідження та враховуючи погляди науковців та юристів-практиків вважаю, що спеціалізація суддів при розгляді справ за участі дітей (особливо у цивільно-правовій сфері при вирішенні сімейних спорів, які явно зачіпають інтереси дитини) в національній політиці може стати одним із вагомих кроків на шляху євроінтеграції України.

Доречно підкреслити, що важливість запровадження спеціалізації суддів міститься у висновку № 15 від 2012 р., наданого Консультативною Радою європейських суддів (Венеціанської комісії). Безумовно це: досвідченість і професіоналізм суддів; володіння поглибленими знаннями у конкретному

правовому питанні, які поліпшують якість ухвалених судових рішень та надають можливість напрацювати єдину правову позицію; спеціалізація може допомогти суддям (у разі неодноразового розгляду справ з однаковим предметом позову) підійти до кращого розуміння обставин, які порушують інтереси дитини; спеціалізація може сприяти покращенню ефективності та оперативності судового розгляду справи, що дуже важливо, особливо сьогодні, зважаючи на постійно зростаючу кількість судових справ у судах першої інстанції.

Вищенаведене дозволяє сформулювати судження, що відсутність такої спеціалізації суддів свідчить про непоодинокі факти звернень громадян України до ЄСПЛ, а також чисельний перегляд Верховним судом справ попередніх інстанцій у сімейних спорах стосовно дітей, що є негативним показником та не відповідає принципу додержання «найкращих інтересів дитини».

Щодо створення спеціалізованих сімейних судів варто зазначити, що практика інших держав показує на існування проблем з функціонуванням саме сімейних судів – це недофінансування, вигорання суддів у зв'язку зі звуженою спеціалізацію. В Україні, на мій погляд, недоцільно фінансувати таку систему з нуля. Тому пропонуємо запровадити саме спеціалізацію суддів в існуючих судах першої інстанції (як і в апеляційній та касаційній інстанціях), що дозволило б зберегти гнучкість в середині судової системи (тобто, перехід суддів між спеціалізаціями в межах одного суду) і не створювати додаткові витрати.

2. Завідувач відділу науково-правових експертиз, д.ю.н., проф. Красицька Л. В. *(рецензент)***:** Поясніть, будь ласка, на чому ґрунтується висновок про необхідність запровадження на законодавчому рівні зміни процедури виконання рішень ЄСПЛ проти України і яка процедура виконання таких рішень існує у Болгарії чи інших країнах, які Ви досліджували?

Відповідь. Дякую за запитання. Беручи до уваги зарубіжний досвід слід підкреслити, що в багатьох європейських країнах відповідальними органами за здійснення виплати відшкодування є урядові або аналогічні за компетенцією органи. Наприклад, такими урядовими органами є Міністерство юстиції (Болгарія, Португалія, Литва), Міністерство фінансів (Естонія, Німеччина), Міністерство економіки (Італія).

У Болгарії вжиття необхідних заходів щодо виконання рішень ЄСПЛ, які набрали чинності, здійснює Дирекція «Процесуальне представництво Республіки Болгарія в Європейському суді з прав людини» Міністерства юстиції Республіки Болгарія. Також Дирекція щоквартально готує звіти про виплачену компенсацію за виконаними рішеннями ЄСПЛ та надсилає їх до Вищої судової ради. Виплата компенсації здійснюється Міністерством фінансів Республіки Болгарія, а сама процедура виконання рішень ЄСПЛ, як і в інших європейських країнах, не пов'язана з державною виконавчою службою.

З метою якнайшвидшого й ефективного виконання рішень європейської інституції, з урахуванням провідної ролі органу представництва у цьому процесі, доречним було би закріпити за органом представництва повноваження

щодо «прямого» направлення до Державної казначейської служби України остаточного рішення ЄСПЛ для його виконання, тим самим «розвантажити» ускладнений механізм виконання таких рішень. За аналогічною процедурою наразі відбувається виконання судових рішень про стягнення бюджетних коштів, передбаченого Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 2012 року, прийнятого на виконання пілотного рішення ЄСПЛ «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 2009 року.

Дії державного органу з примусового виконання рішень – державної виконавчої служби України у процедурі виконання рішень Євросуду мають обмежений характер через наявність властивих їй процесуальних ознаків, які полягають лише у винесенні процесуальних документів (винесення постанов про відкриття виконавчого провадження та його закінчення), та у зв'язку з цим, у практичній діяльності не є достатньо ефективними і впливовими на хід виконання судового рішення.

Окрім того, доволі тривало існують так звані внутрішні й зовнішні проблеми. До внутрішніх проблем варто віднести: велика кількість виконавчих проваджень, які перебувають на виконанні у державних виконавців і які водночас фізично складно виконати своєчасно; обмежена кількість працівників у штаті ДВС. Що стосується зовнішніх проблем, то слід зауважити, що Україна прагне бути членом ЄС і вже кілька десятиліть відстоює право бути повноцінним членом європейської спільноти. На цьому шляху вже багато зроблено, але чинне законодавство ще потребуватиме приведення у відповідність європейським нормам/стандартам та його гармонізації. Наша наукова позиція, яка має право на життя (як кажуть науковці), наближена до європейської моделі виконання рішень ЄСПЛ.

3. Головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. Федорченко Н. В.: У чому Ви вбачаєте необхідність запровадження судового контролю за виконанням рішень у цивільних справах та як вплине це на судову практику ЄСПЛ? І який суд має здійснювати такий судовий контроль?

Відповідь. Дякую за запитання. Питання запровадження у цивільному судочинстві судового контролю за виконанням рішень у цивільних справах вже давно назріло. Безумовно, судовий контроль на сьогодні може стати доволі ефективним засобом впливу на виконання судових рішень у цивільних справах. Такий механізм позитивно підтвердив своє існування у судовій практиці адміністративного судочинства та сприяє відновленню порушених прав позивача.

Щодо рішень ЄСПЛ, слід зауважити, що однією з причин виникнення системної проблеми невиконання судових рішень національних судів є недосконалий механізм здійснення судового контролю. Саме це визначено у «Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки», затвердженої Указом Президента України у 2021 році.

Тому, у листопаді 2024 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень», яким і запроваджений

судовий контроль у цивільному судочинстві у справах немайнового характеру, у тому числі у справах, що виникають із сімейних правовідносин. Зокрема, у немайнових цивільних спорах суд, за заявою стягувача, зможе зобов'язати боржника подати звіт про виконання рішення суду, а у разі невиконання такого рішення до боржника судом застосовується захід процесуального примусу у вигляді штрафу.

На мій погляд, в результаті запровадження судового контролю набагато зменшить не тільки кількість звернень осіб до міжнародної судової інституції – Європейського суду з прав людини, але ще й зменшить кількість невиконаних рішень ЄСПЛ, особливо при вжитті додаткових заходів індивідуального характеру.

Даний судовий контроль здійснює суд першої інстанції, який розглянув цивільну справу, тобто, судовий контроль здійснюється в межах однієї справи (ст. 447 ЦПК України).

4. **Провідний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., старший дослідник Булат Є. А.:** Які категорії справ немайнового характеру вирішуються у сімейних спорах, що пов'язані з Вашим дослідженням?

Відповідь. Дякую за запитання. Це справи, які виникають із сімейних правовідносин та пов'язані з правом на опіку та піклування над дітьми, усунення перешкод у побачені одного з батьків з дитиною (якщо батьки дитини разом не проживають або перебувають у розлученні), встановленні порядку спілкування/побачення з дитиною та участі у вихованні дитини одного з батьків, визначення місця проживання дитини, позбавлення батьківських прав, визнання факту батьківства та материнства, усиновлення тощо.

Такі справи немайнового характеру можна виокремити у наступні категорії: 1) спори про дітей (опіка та піклування над дітьми, усунення перешкод у побачені одного з батьків з дитиною, встановлення порядку спілкування та участі у вихованні дитини одного з батьків, визначення місця проживання дитини, позбавлення батьківських прав, визнання факту батьківства/материнства, усиновлення); 2) спори між подружжям (наприклад, розірвання шлюбу, визнання шлюбу фіктивним тощо).

Переважна більшість сімейних спорів немайнового характеру щодо дітей, які розглядаються у ЄСПЛ проти України – це встановлення порядку спілкування/побачення з дитиною та участі у вихованні дитини одного з батьків, визначення місця проживання дитини, усунення перешкод у побачені одного з батьків з дитиною.

5. Головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф., академік НАПрН України Гриняк А. Б.: Як, на Вашу думку, співвідносяться поняття «сімейні справи», які вирішуються ЄСПЛ, і «сімейні справи» за національним правом України?

Відповідь. Дякую за запитання. У практиці ЄСПЛ відсутнє розмежування справ за чітко визначеним видом (категорією), таких як сімейні справи. Але, на підставі аналізу його рішень зроблено висновок, що під поняттям «сімейні справи» у контексті рішень ЄСПЛ слід розуміти справи, що виникають із

сімейних відносин, складовою яких є «сімейне життя», а «повага» до «сімейного життя» є необхідною його ознакою.

Отже, ЄСПЛ їх тлумачить через ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка включає ширше коло питань (наприклад, повага до приватного життя, свого житла та кореспонденції), але серед них особливе місце займає повага до сімейного життя.

Категорії сімейних справ, які підпадають під дію статті 8 Європейської конвенції, це справи, пов'язані щодо: шлюбних і позашлюбних відносин; відносин батьків та дітей; відносин між членами сім'ї і родичами; усиновлення, опіки та піклування; немайнових прав дитини; майнових прав дитини; захисту сімейних прав та інтересів дитини від насильства в сім'ї.

«Сімейні справи» за національним правом України, як різновид цивільних справ, розглянутих національними судами, - це справи, які виникають із сімейних правовідносин та за своїм процесуальним значенням розглядаються у порядку позовного, окремого і наказного провадження.

В залежності від предмету спору, сімейні справи можна виокремити у такі категорії як: 1) справи щодо шлюбно-сімейних відносин (наприклад, визнання шлюбу недійсним (фіктивним) – це позовне провадження; розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має неповнолітніх дітей – окреме провадження); 2) справи щодо сімейних відносин між батьками і дітьми (визнання факту батьківства та материнства – позовне провадження; усиновлення – окреме провадження; стягнення аліментів на одну дитину –наказне провадження); 3) справи між іншими членами сім'ї та родичами (встановлення факту родинних відносин – окреме провадження); 4) справи щодо вирішення майнових спорів (поділ майна подружжя – позовне провадження).

Отже, сімейні справи у практиці ЄСПЛ за своїм поняттям та категоріями дуже сході з сімейними справами, які розглядаються національними судами.

6. Провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз, к.ю.н., доцент Боровська І. А. *(рецензент)***:** Яка на Ваш погляд ефективність дотримання принципу обов'язковості виконання рішення ЄСПЛ у разі внесених доповнень до ч. 2 ст. 424 ЦПК України (які ви також пропонували) стосовно звернення потерпілої особи до суду з заявою про перегляд судового рішення як застосування додаткового заходу індивідуального характеру?

Відповідь: Дякую за запитання. Вважаю, що це надасть можливість потерпілій особі поновити строк звернення до суду з заявою про перегляд судового рішення у справі внаслідок тривалої процедури розгляду цієї справи Євросудом.

Не можна не погодитися з ситуацією щодо тривалої процедури розгляду справ ЄСПЛ, а перед тим – ще й проходження трьох національних судових інстанцій, що відбувається не з вини потерпілої особи. Мені відома така ситуація ще під час стажування у Гельсінській спілці з прав людини у 2018 році, коли я вперше уявила тривалість процедури розгляду справ у національних судах, а потім і в ЄСПЛ, на що уходили роки. На той час і фактично до березня 2025 року звернутися з заявою про перегляд судового

рішення як застосування додаткового заходу індивідуального характеру до Верховного Суду потерпіла особа могла протягом 10 років.

Інакше кажучи весь «нелегкий» шлях, який проходить потерпіла особа з поновлення своїх прав, міг бути зведений нанівець та, відповідно, знівельовано рішення міжнародної судової установи тільки завдяки законодавчо обмеженому строку, який існував до березня 2025 року (до прийняття Закону України щодо внесення відповідних змін до ч. 2 ст.424 ЦПК України).

Проте, на сьогодні чинне законодавство, з урахуванням законодавчих змін, які стосуються і виконання рішень ЄСПЛ, спрямоване на виправлення судових помилок та поновлення порушених конвенційних прав заявника. Тобто, якщо пройшло 10 років з дня набрання судового рішення законної сили, цей строк може бути судом поновлено за заявою потерпілої особи. І це безумовно є позитивним кроком.

Науковий керівник, к.ю.н., старший дослідник, **старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень Простибоженко О. С.**, який поінформував присутніх про виконання Беліковою Аліною Олегівною індивідуального плану роботи аспіранта та про завершення дисертаційного дослідження. Представлене дисертаційне дослідження є одним з перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням щодо процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах. Незважаючи на попередньо проведені дослідження практики ЄСПЛ у різних сферах юридичної науки, досі залишається малодослідженим питання щодо комплексного підходу до науково-практичної проблематики виконання рішень ЄСПЛ проти України. Відповідно актуальність дослідження відображається у з'ясуванні особливостей процедури виконання рішень ЄСПЛ проти України у такій категорії справ цивільного напряму, як сімейні справи, доцільності перегляду остаточних рішень національних судів за виключними обставинами як вжиття додаткового заходу індивідуального характеру при виконанні цих рішень, виробленні пропозицій щодо вдосконалення механізму їх виконання.

Робота має свою структуру, що складається з трьох розділів, розділених на сім підрозділів, у яких досліджено особливості процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах з виокремленням їх на категорії, вжиття державою-відповідачем заходів індивідуального характеру шляхом виплати потерпілій особі відшкодування (справедливої сатисфакції), визначено провідну роль органу представництва впродовж всієї процедури виконання таких рішень, встановлення особливостей перегляду рішень Верховним Судом як вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, а також приділено увагу застосуванню заходів загального характеру. Відповідно, сфера наукової новизни і охоплює ці основні напрямки дослідження.

Відповідно, кваліфікаційна наукова праця А. О. Белікової логічно побудована, містить слушні рекомендації та низку наукових положень, що мають важливе науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Зазначена робота має актуальність й наукову новизну, які відображені у

наукових положеннях та висновках. За результатами дисертаційного дослідження сформульовані практичні пропозиції, що спрямовані на удосконалення чинного законодавства України.

Все це свідчить про високий теоретичний та практичний рівень дослідження, яке за своїм науковим рівнем є завершеною кваліфікаційною науковою роботою, що відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 та може бути рекомендована до захисту.

В ОБГОВОРЕННІ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ:

1. Завідувач відділу науково-правових експертиз, д.ю.н., проф. Красицька Л. В. *(рецензент)* підкреслила, що актуальність дослідження теми дисертаційного дослідження Белікової Аліни Олегівни «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах» не викликає сумніву. Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР було ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Перший протокол та протоколи №2, 4, 7 і 11 до Конвенції. Згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. Стаття 1 цього ж Закону, яка містить визначення термінів, передбачає, що Конвенція – це Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а практика Суду – це практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини.

Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року передбачає, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, недоторканності свого житла і таємниці своєї кореспонденції. За статтею 46 Конвенції держави-учасниці зобов'язані виконувати остаточні рішення Європейського суду з прав людини в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

Рішення Європейського суду з прав людини, які за своєю правовою природою є джерелами права в Україні, застосовуються в судовій практиці, одночасно впливають й на формування національного законодавства в сфері захисту прав та свобод людини, які мають фундаментальний характер. Законодавець України намагається врегулювати так суспільні відносини, щоб в подальшому не допустити тих порушень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, які були встановлені в рішеннях ЄСПЛ.

Саме тому дослідження правових механізмів виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах становить науковий і практичний інтерес.

У національній доктрині приватного права проблемні питання виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах не досліджувалися, лише фрагментарно окремі питання цієї проблематики були предметом дослідження правників у наукових статтях. Дисертаційні дослідження стосувалися в більшості своїй питань захисту сімейних прав Європейським судом з прав людини, наприклад, в дисертаційному дослідженні Марти Михайлівни Слабан (Слабан М. М. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо права на повагу до сімейного життя (загальнотеоретичний аспект): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2017. 259 с.).

Тому можна стверджувати, що надане на рецензування дисертаційне дослідження А. О. Белікової є необхідним та своєчасним.

А. О. Белікова виконала повністю поставлені завдання щодо проведення цього дисертаційного дослідження, зокрема щодо визначення поняття «сімейні справи» та їх категорій в контексті практики ЄСПЛ; висвітлення співвідношення процедури виконання рішень національних судів та рішень ЄСПЛ у сімейних справах; дослідження особливостей процедури виконання судових рішень ЄСПЛ у сімейних справах проти України; доведення, що справедлива сатисфакція – особливий механізм захисту прав заявників у сімейних справах; визначення заходів загального характеру при виконанні рішень ЄСПЛ у сімейних справах; з'ясування доцільності перегляду за виключними обставинами остаточного рішення національного суду; окреслення процесуальних аспектів дотримання принципу «найкращих інтересів» дитини при перегляді рішень національних судів у контексті виконання рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах.

Дисертаційне дослідження виконано здобувачкою у відділі приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України в рамках тем науково-дослідної роботи «Взаємодія правової держави, громадянського суспільства та особи: правові аспекти, практичні реалії, прогностичні зміни» (реєстраційний номер 0121U100150) та «Рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України в контексті виконання євроінтеграційних зобов'язань» (реєстраційний номер 0124U001503).

Проведений аналіз дисертаційного дослідження свідчить про наявність у дисертантки ґрунтовних навичок застосування методів наукового дослідження. Дослідження. Дисертанткою вдало обрано комплексний підхід дослідження правових механізмів виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах з урахуванням філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових рівнів методології. Така система методів дала змогу під час наукового пізнання з'ясувати сутність та правовий режим механізму виконання рішень ЄСПЛ у сімейних справах.

Отже, можна стверджувати, що здобувачка повною мірою оволоділа методами наукової діяльності та методологією правничої науки.

Проведений аналіз тексту дисертації, опублікованих наукових праць за темою дисертації свідчить, що ***результати дисертаційного дослідження***

А. О. Белікової мають необхідний рівень наукової новизни і є достовірними. Сформульовані висновки, узагальнення та пропозиції відповідають зазначеним рівням наукової новизни.

Зокрема вперше дисертанткою запропоновано визначення поняття «сімейні» справи у контексті рішень ЄСПЛ, під яким слід розуміти справи, що виникають із сімейних відносин, складовою яких є «сімейне життя», а «повага» до «сімейного життя» є необхідною його ознакою.

Вперше дисертанткою обґрунтовано, що процедура виконання рішень ЄСПЛ є стадійною, та запропоновано класифікацію, яка складається зі стадій: а) підготовчої (отримання повідомлення органом представництва про набуття рішення статусу остаточного, здійснення перекладу рішення та його опублікування в урядовому виданні, надіслання стислого викладу рішення стягувачеві й заінтересованим особам); б) основної (звернення до виконання рішення ЄСПЛ в частині виплати відшкодування, вжиття заходів індивідуального характеру та додаткових заходів індивідуального характеру, а також заходів загального характеру); в) заключної (закінчення виконавчого провадження стосовно виплати стягувачу справедливої сатисфакції та повідомлення про це органу представництва, настання відповідальності за невиконання або неналежне виконання рішення ЄСПЛ, застосування наглядового механізму з боку Комітету Міністрів Ради Європи у разі невиконання рішення ЄСПЛ або зняття його з контролю, якщо це рішення виконано).

Заслуговує підтримки пропозиція щодо закріплення на законодавчому рівні провідної ролі органу представництва у процесі виконання рішень Європейського суду з прав людини у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Варто підтримати погляд дисертантки, що при вирішенні національними судами сімейних спорів, з метою дотримання принципу «найкращих інтересів дитини», суди мають враховувати низку таких обставин, як: 1) ставлення батьків до дитини та особиста прихильність дитини до кожного з них; 2)створення батьками найкращих умов для життя та розвитку дитини; наявність сталого та безпечного середовища для дитини в сім'ї; 3) збереження сімейного оточення і зв'язків з дитиною, а також родинного зв'язку з боку близьких родичів; 4) піклування, захист та безпека дитини; 5) наявність сталих соціальних зв'язків дитини; 6) місце навчання і проживання дитини з батьками або одним із них; 7) психологічний стан дитини та існування серйозного ризику щодо психологічної цілісності дитини; вплив на фізичний і психологічний стан здоров'я дитини та її розвиток.

Нині в Україні триває процес оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства, що охоплює собою й сімейне законодавство, тому наведені вище положення щодо дотримання принципу «найкращих інтересів дитини» мають важливе значення для удосконалення правового регулювання сімейних відносин як приватних.

Дисертантка ретельно проаналізувала позитивні та негативні зобов'язання держави щодо захисту прав людини, що становить науковий і практичний інтерес для дослідників.

Отже, можна констатувати, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації А. О. Белікової, є належним, вони відповідають темі дисертації, пропозиції за проведеним дослідженням розроблено на належному науково-теоретичному рівні.

За своїм змістом дисертаційна робота А. О. Белікової свідчить, що здобувачка набула тих навичок та компетентностей, що визначені Стандартом вищої освіти зі спеціальності 081 Право для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти та напрямкам досліджень відповідно до освітньо-наукової програми Право.

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про наявність особистого внеску здобувача у науковий напрям дослідження відносин з виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Аналіз тексту дисертації свідчить про *відсутність порушення авторкою академічної доброчесності.* У дисертаційному дослідженні авторкою зроблено посилання на наукові роботи інших правників, дотримано вимоги законодавства про захист авторських прав, надано достовірну інформацію про власні результати наукової діяльності. В роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату чи інших проявів академічної недоброчесності.

Дисертаційну роботу підготовлено українською мовою науковим та офіційно-діловим стилем мовлення. Дисертанткою використано загальноприйняту правничу термінологію.

Системний аналіз дисертаційного дослідження свідчить, що всі структурні частини дисертаційного дослідження пов'язані між собою і є логічним продовженням попередніх теоретичних висновків, узагальнень та пропозицій автора.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Зроблені висновки та пропозиції за дисертаційним дослідженням мають практичну спрямованість та можуть бути використані в освітньому процесі, в науково-дослідній діяльності, в правотворчій та правозастосовній діяльності. Робота містить додатки, які підтверджують, що результати дослідження можуть бути використані в законопроектній роботі.

Основні положення дисертації А. О. Белікової відображено у десяти наукових публікаціях, з яких чотири наукових статті опубліковано у виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, одна наукова стаття, опублікована у науковому виданні іншої держави і додатково відображує наукові результати дисертації; п'ятеро тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, що підтверджує апробацію матеріалів дисертації. Отже, наукові результати, отримані в дисертаційному дослідженні, повністю висвітлено в наукових публікаціях здобувача і представлено науковій спільноті.

Дисертаційне дослідження Белікової Аліни Олегівни на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах», як і будь-яка інша наукова робота, містить *положення, які є дискусійними або потребують додаткової аргументації* авторки.

1. Дисертантка обґрунтовує доцільність удосконалення змісту статті 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» шляхом закріплення підстав, наявність яких зумовлює перегляд Верховним Судом рішень національних судів за виключними обставинами, до яких, зокрема, на її думку, доцільно віднести таку підставу, як «оскаржене рішення національного суду має істотні процесуальні помилки чи недоліки, які не можна виправити інакше, ніж через повторний розгляд або поновлення провадження у справі». Це положення відображено в рішенні ЄСПЛ у справі «Бочан проти України (№ 2)» від 5 лютого 2015 року (заява № 22251/08). Потребує уточнення позиція дисертантки з огляду на усталену практику Європейського суду з прав людини щодо додержання принципу остаточності судових рішень (*res judicata*), за яким жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного й обов'язкового судового рішення лише задля проведення повторного слухання і нового розв'язання справи.

2. У дисертаційному дослідженні А. О. Белікова аналізує рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гарнага проти України» від 16 травня 2013 року (Заява № 20390/07), проте не зазначає, що на виконання цього рішення ЄСПЛ було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо права фізичної особи на зміну по батькові» від 3 листопада 2020 року № 942-IX. У зв'язку з цим становить науковий інтерес власна позиція дисертантки щодо того, яке місце у правовому механізмі виконання рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах займає законотворча діяльність, спрямована на усунення порушень, встановлених рішенням ЄСПЛ проти України.

Вважаю, що висловлені зауваження не є визначальними і не зменшують загальну наукову новизну та практичну значимість результатів дослідження та не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Белікової Аліни Олегівни на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах» є самостійною кваліфікаційною науковою роботою, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 08 Право, а саме становлять оригінальний внесок у розвиток цивілістики щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини та їх впливу на захист сімейних прав та інтересів.

Дисертація Белікової Аліни Олегівни на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, а її авторка – Белікова Аліна Олегівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право.

2. Провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз, к.ю.н., доцент Боровська І. А. *(рецензент)* підкреслила, що актуальність дослідження теми дисертаційного дослідження Белікової Аліни Олегівни не викликає сумніву. Дисертантка обрала класичний підхід у розкритті актуальності обраної теми дисертаційного дослідження і дослідила проблемні питання, пов'язані з виконанням рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) проти України у сімейних справах, здійснивши аналіз: а) загальнотеоретичних питань виконання рішень ЄСПЛ в Україні, у межах якого основна увага приділена поняттю сімейних справ та їх категорій у контексті практики ЄСПЛ, співвідношенню процедури виконання рішень національних судів та рішень ЄСПЛ у сімейних справах; б) особливостей процедури виконання рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах з виокремленням процедурних аспектів виконавчого провадження при вжитті заходів індивідуального характеру – відшкодуванні потерпілій особі справедливої сатисфакції та заходів загального характеру крізь призму застосування негативних і позитивних зобов'язань держави; в) цивільного процесуального аспекту виконання рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах, а саме процесуальної форми перегляду рішення суду за виключними обставинами як додаткового заходу індивідуального характеру при виконанні рішень ЄСПЛ, а також дотримання принципу «найкращих інтересів дитини» при виконанні рішень національних судів та рішень ЄСПЛ.

Своєчасність дисертаційного дослідження актуалізується відсутністю розроблення відповідної тематики на монографічному рівні, нагальністю вироблення концептів удосконалення правового регулювання виконання рішень ЄСПЛ у сімейних справах, а також загальними тенденціями розвитку галузевого законодавства та подолання відмінностей, що існують у національних законодавствах європейських країн, у тому числі України як кандидата на членство в ЄС.

А.О. Белікова при проведенні відповідного дисертаційного дослідження поставила перед собою мету та сформувала для досягнення цієї мети комплекс завдань, які полягали у визначенні поняття сімейних справ та їх категорій в контексті практики ЄСПЛ та співвідношення процедури виконання рішень національних судів та рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах; дослідження особливостей процедури виконання судових рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах, процесуального аспекту дотримання принципу «найкращих інтересів» дитини при перегляді рішень судів за виключними обставинами у контексті виконання рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах; розробці пропозицій з удосконалення законодавства України у сфері виконання рішень ЄСПЛ.

Проведений аналіз дисертаційного дослідження, зроблених висновків і рекомендацій за цією дисертацією, надає підстави констатувати, що мету дисертаційного дослідження досягнуто і поставлені завдання здобувачкою ступеня доктора філософії виконано повністю.

Дисертаційне дослідження виконано здобувачкою ступеня доктора філософії у відділі приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України відповідно до тем науково-дослідної роботи «Взаємодія правової держави, громадянського суспільства та особи: правові аспекти, практичні реалії, прогностичні зміни» (номер державної реєстрації 0121U100150) та «Рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України в контексті виконання євроінтеграційних зобов'язань» (номер державної реєстрації 0124U001503).

Досягненню поставленої дослідницької мети сприяло системне застосування автором методології, представленої достатнім арсеналом загальнонаукових і спеціально-правових методів. Серед застосованих методів наукового пізнання варто виокремити *системний метод*, який застосовувався для аналізу положень ЄКПЛ і рішень ЄСПЛ; *діалектичний* та *порівняльно-правовий* методи – у межах дослідження процедури виконання рішень ЄСПЛ у сімейних справах в Україні та в інших європейських країнах; *системно-структурний* метод – для дослідження правового регулювання правовідносин у сфері виконання рішень ЄСПЛ, а також для визначення шляхів удосконалення законодавства у відповідній сфері. Застосування *історичного* методу надало авторці можливість встановити динаміку становлення та розвитку теоретичної думки, законодавства і практики виконання рішень ЄСПЛ у сімейних справах. У дисертаційному дослідженні також застосовано *теоретико-прогностичний* метод, за допомогою якого розроблені пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері виконання рішень ЄСПЛ.

Використання методології наукової діяльності дозволило здобувачці наукового ступеня доктора філософії належним чином обґрунтувати положення наукової новизни, а також сформулювати висновки, практичні пропозиції та конкретні рекомендації у контексті застосування положень законодавства України у досліджуваній сфері, а також сприяло виробленню концептів його удосконалення.

Оволодіння А.О. Беліковою методологією наукової діяльності дає підстави додатково констатувати про набуття нею кваліфікаційних компетентностей, необхідних для здобуття ступеня доктора філософії.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження визначається комплексним характером сформульованих положень, які виконані на підставі належного рівня теоретичного і практичного узагальнення та є комплексним дослідженням виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які відповідають необхідному рівню наукової новизни і є достовірними.

Зокрема вперше надано визначення поняття «сімейні» справи у контексті рішень ЄСПЛ, під яким слід розуміти справи, що виникають із сімейних відносин, складовою яких є «сімейне життя», а «повага» до «сімейного життя» є необхідною його ознакою; з'ясовано, що сімейні справи пов'язані з відносинами щодо: сімейного проживання чоловіка та жінки без укладення шлюбу, шлюбних відносин подружжя, репродуктивних прав, сімейних зав'язків та стосунків між батьками і дітьми, батьківства й виконання батьківських обов'язків, взаємного спілкування між батьками й дітьми, опіки та піклування, усиновлення, возз'єднання сім'ї, підтримання родинних стосунків між родичами, підтримання родинних стосунків з ув'язненими членами сім'ї, немайнових прав дитини, майнових прав, а також справи, пов'язані із насильством над дітьми в сім'ї; виокремлено категорії сімейних справ, а отже це справи щодо: а) шлюбних і позашлюбних відносин; б) відносин батьків та дітей; в) відносин між членами сім'ї і родичами; г) усиновлення, опіки та піклування; ґ) немайнових прав дитини; д) майнових прав дитини; е) захисту сімейних прав та інтересів дитини від насильства в сім'ї;

Доведено, що процедура виконання рішень ЄСПЛ є стадійною, та запропоновано класифікацію, яка складається зі стадій: а) підготовчої (отримання повідомлення органом представництва про набуття рішення статусу остаточного, здійснення перекладу рішення та його опублікування в урядовому виданні, надіслання стислого викладу рішення стягувачеві й заінтересованим особам); б) основної (звернення до виконання рішення ЄСПЛ в частині виплати відшкодування, вжиття заходів індивідуального характеру та додаткових заходів індивідуального характеру, а також заходів загального характеру); в) заключної (закінчення виконавчого провадження стосовно виплати стягувачу справедливої сатисфакції та повідомлення про це органу представництва, настання відповідальності за невиконання або неналежне виконання рішення ЄСПЛ, застосування наглядового механізму з боку Комітету Міністрів Ради Європи у разі невиконання рішення ЄСПЛ або зняття його з контролю, якщо це рішення виконано).

Обґрунтовано необхідність удосконалення функцій органу представництва шляхом зміни законодавчої процедури виконання рішень ЄСПЛ: закріплення за Секретаріатом Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини (Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини) Міністерства юстиції України повноваження щодо звернення до виконання рішень ЄСПЛ на стадії вжиття заходів індивідуального характеру, – направлення до Державної казначейської служби України остаточного рішення ЄСПЛ для його виконання;

Запропоновано поділ повноважень органу представництва у процедурі виконання рішень ЄСПЛ проти України за організаційно-правовим і процедурним критеріями та наділення його координаційною, процедурною і контрольною функціями впродовж всього процесу виконання рішень ЄСПЛ.

Варто погодитися з дисертантом щодо доцільності удосконалення змісту статті 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» шляхом закріплення підстав, наявність яких зумовлює перегляд Верховним Судом рішень національних судів за

виключними обставинами у разі, якщо: а) справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту; б) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті; в) оскаржене рішення національного суду має істотні процесуальні помилки чи недоліки, які не можна виправити інакше, ніж через повторний розгляд або поновлення провадження у справі.

Вбачаються обґрунтованими та мають практичне значення положення, що при вирішенні національними судами сімейних спорів, з метою дотримання принципу «найкращих інтересів дитини», суди мають враховувати низку таких обставин, як: 1) ставлення батьків до дитини та особиста прихильність дитини до кожного з них; 2) створення батьками найкращих умов для життя та розвитку дитини; наявність сталого та безпечного середовища для дитини в сім'ї; 3) збереження сімейного оточення і зав'язків з дитиною, а також родинного зв'язку з боку близьких родичів; 4) піклування, захист та безпека дитини; 5) наявність сталих соціальних зав'язків дитини; 6) місце навчання і проживання дитини з батьками або одним із них; 7) психологічний стан дитини та існування серйозного ризику щодо психологічної цілісності дитини; вплив на фізичний і психологічний стан здоров'я дитини та її розвиток.

Не висвітлюючи ретельно всі інші проаналізовані положення наукової новизни дисертаційного дослідження А.О. Белікової, можна констатувати, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає рівням наукової новизни «вперше», «удосконалено», «дістало подальшого розвитку». Висновки та пропозиції за результатами дисертаційного дослідження відповідають темі дисертації, зроблені на належному науково-теоретичному рівні та становлять науковий і практичний інтерес.

За своїм змістом дисертаційна робота А.О. Белікової свідчить, що здобувачка ступеня доктора філософії набула тих навичок та компетентностей, що визначені Стандартом вищої освіти зі спеціальності 081 Право для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти та напрямам досліджень відповідно до освітньо-наукової програми Право.

Дисертація вирізняється належним чином обґрунтованими науковими положеннями та висновками. Вони стосуються усіх аспектів проблематики дисертації. Дисертація має теоретичне і практичне значення в сучасних умовах європейської інтеграції. Наукові розробки відповідного дисертаційного дослідження можуть бути використані при подальшому при виробленні наукових концептів у доктрині цивільного процесуального права та є важливими для правозастосовної практики. Положення, пропозиції та висновки дисертаційної роботи сформульовані за результатами аналізу достатньої кількості теоретичних джерел та емпіричного матеріалу.

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про наявність особистого внеску здобувача у науковий напрям розвитку тематики виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах.

За результатами рецензування дисертації та опублікованих праць не виявлено ознак порушення вимог академічної доброчесності. У тексті

дисертації авторкою викладено зміст власних досліджень. У випадках використання в тексті роботи наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, здійснено належним чином оформлені посилання на їх публікації з дотриманням вимоги законодавства про захист авторського права, надано достовірну інформацію про власні результати наукової діяльності.

Зазначене дає підстави констатувати, що дана дисертація виконана на належному науково-теоретичному та методологічному рівнях, достатньою мірою наповнена елементами наукової новизни та є самостійним, творчим дисертаційним дослідженням. В роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату чи інших проявів академічної недоброчесності.

Дисертаційна робота написана українською мовою офіційно-діловим стилем мовлення. Дисертанткою використано загальноприйняту правничу термінологію. Аналіз дисертаційного дослідження свідчить, що всі розділи дисертаційного дослідження пов'язані між собою і є логічним продовженням попередніх теоретичних висновків, узагальнень та пропозицій авторки. Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 31 травня 2019 р. № 759).

Сформульовані та викладені у дисертації положення, узагальнення, висновки та пропозиції можна використовувати у: *правотворчій діяльності* – при гармонізації вітчизняних нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення процедури виконання рішень ЄСПЛ; *науково-дослідній сфері* – як методологічне підґрунтя для подальших досліджень проблемних аспектів виконання рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах; *правозастосовній діяльності* судових та інших юрисдикційних органів при вирішенні сімейних спорів, які стосуються дитини, а також для вироблення рекомендацій у сфері виконання рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах; *освітньому процесі* при підготовці підручників і навчальних посібників, інших методичних матеріалів, а також викладанні навчальних дисциплін.

Основні положення та висновки, які сформульовані у дисертації А.О. Белікової, відображені у десяти наукових публікаціях, з яких п'ять наукових статей, чотири з яких опубліковано у виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, одна – в іноземному виданні, п'ять тез наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях.

Аналіз опублікованих дисертанткою статей і тез доповідей на наукових заходах дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, наведених у дисертаційному дослідженні.

Емпірична база дослідження складає результати вивчення та узагальнення матеріалів судової практики, зокрема висновків, викладених у рішеннях ЄСПЛ проти України у сімейних справах (опрацьовано 88 судових рішень) та постановах Верховного Суду, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень України.

Загалом, позитивно оцінюючи зміст дисертації Аліни Олегівни Белікової на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України

у сімейних справах» та відзначивши її відповідність вимогам до робіт, що подаються на здобуття ступеня доктора філософії щодо необхідного теоретичного рівня, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, їх достовірності та наукової новизни, практичної значущості, уявляється за доцільне наголосити на окремі положення, *які є дискусійними та потребують додаткової аргументації автора*.

1. У пункті наукової новизни «набуло подальшого розвитку» А.О. Беліковою обґрунтовується «*доцільність запровадження на законодавчому рівні спеціалізації суддів з розгляду сімейних справ у національній судовій системі, яку пропонується здійснювати втіленням, подібним до спеціалізації суддів щодо розгляду справ відносно неповнолітніх у кримінальному судочинстві*». Водночас відповідне положення має дискусійний характер із урахуванням положень ч. 1 ст. 33 ЦПК України, відповідно до якої визначення судді, а в разі колегіального розгляду – суддів-доповідача для розгляду конкретної справи здійснюється Єдиною судовою інформаційно-комунікаційною системою під час реєстрації документів, зазначених у частині другій статті 14 цього Кодексу, а також в інших випадках визначення складу суду на будь-якій стадії судового процесу, з урахуванням спеціалізації та рівномірного навантаження для кожного судді, за принципом випадковості та в хронологічному порядку надходження справ. Згідно з пунктами 60 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженого Рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21 автоматизований розподіл судових справ здійснюється в автоматизованій системі за правилами, зокрема – із загального списку суддів визначаються судді, які мають повноваження та відповідну спеціалізацію (за наявності) щодо розгляду судової справи на момент автоматизованого розподілу. Збори суддів визначають спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій судових справ відповідно до Загального класифікатора спеціалізації суддів та категорій справ, затвердженого наказом Державної судової адміністрації України від 21.12.2018 № 622 відповідно до якого до спеціалізації цивільного судочинства належать справи у спорах, що виникають із сімейних відносин (код 310000000). Таким чином можна констатувати, що у національному законодавстві передбачені процедурні вимоги щодо урахування спеціалізації судді (судді-доповідача при колегіальному розгляді справи) при його визначенні для розгляду конкретної справи.

2. У межах дослідження строків подання заяви про перегляд судових рішень за виключними обставинами з підстави, визначеної пунктом 2 частини третьої статті 423 ЦПК України (встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов’язань при вирішенні даної справи судом), результати якого відображені у пункті 12 Висновків, авторкою запропоновано передбачити у ст. 424 цього Кодексу положення щодо удосконалення цивільного процесуального законодавства шляхом внесення доповнень до ч. 3 ст. 424 ЦПК України, надавши тим самим можливість учаснику справи поновити строк

звернення до суду з заявою про перегляд судового рішення у справі, – частину третю статті 424 ЦПК України доповнити словами «за виключенням пункту 2 частини третьої статті 423 цього Кодексу». У відповідному контексті, цілком погоджуючись з доцільністю та нагальністю надання учасникам справи права на поновлення строку подання заяви про перегляд судових рішень за виключними обставинами з підстави, визначеної пунктом 2 частини третьої статті 423 ЦПК України, принагідно зауважити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 14 лютого 2024 року № 1-р(II)/2024 щодо гарантування захисту прав і свобод особи за рішенням Європейського суду з прав людини» від 11.03.2025 р. № 4283-IX були внесені відповідні зміни та передбачені винятки із загального правила, а саме можливість поновлення передбаченого для перегляду судового рішення за виключними обставинами у зв'язку з рішенням міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, яке набуло статусу остаточного після спливу десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили, за умови що заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами подана протягом тридцяти днів з дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного. Таким чином, у даному аспекті доцільніше вести мову про збільшення загального строку (десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили) подання заяви учасником справи про перегляд судового рішення за виключними обставинами з підстави, визначеної п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України.

Водночас варто резюмувати, що висловлені вище зауваження мають дискусійний характер, не є визначальними і не зменшують загальної наукової новизни та практичної значимості результатів дослідження та не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи О.А. Белікової на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах», а спрямовані на поглиблення наукової дискусії.

Враховуючи вищевикладене, вважаю, що дисертаційна робота Белікової Аліни Олегівни на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах» є самостійною кваліфікаційною науковою роботою, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 08 Право, а саме становлять оригінальний внесок у розвиток науки цивільного процесуального права у сфері виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах.

Дисертація Белікової Аліни Олегівни на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах» подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 08 квітня 2025 р. № 426), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення

дисертації» (зі змінами від 31 травня 2019 р. № 759) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, із змінами та доповненнями від 03 травня 2024 р. № 507), а її авторка – Белікова Аліна Олегівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право.

3. Головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. Федорченко Н. В. звернула увагу на актуальність обраної здобувачем теми дисертаційного дослідження, новизну наукових положень, а також практичну спрямованість зроблених висновків та пропозицій.

Основні положення та висновки, які зроблені під час дослідження, відображено у наукових публікаціях, що дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційне дослідження Белікової А. О. на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах», відповідає нормативним вимогам та заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань Право.

4. Завідувач відділу приватноправових досліджень, д.ю.н., проф. Великанова М. М., яка зазначила, що вищевикладені обставини, виступи співробітників відділу, доповідь автора дисертації та відповіді на поставлені питання переконливо свідчать про завершеність наукового дослідження, його теоретичне і практичне значення.

Белікова Аліна Олегівна виявила здатність здійснювати науковий пошук, самостійно ставити наукові завдання, розробляти й вирішувати наукові проблеми, вести наукову полеміку, а її дисертаційне дослідження на тему: **«Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах»** відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії в галузі права, що дає підстави рекомендувати представлену дисертаційну роботу до захисту.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити такий висновок щоло дисертації Белікової Аліни Олегівни «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Белікової Аліни Олегівни відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями від 31 травня 2019 року № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування

рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії від 12 січня 2022 р. № 44.

3. Призначити головою разової спеціалізованої вченої ради:

Мельника Ярослава Ярославовича, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України.

4. Призначити офіційними опонентами по захисту дисертації **Белікової Аліни Олегівни**:

- **Бичкову Світлану Сергіївну,** доктора юридичних наук, професора, головного наукового співробітника відділу приватного права та процесу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;

- **Пономаренко Оксану Михайлівну,** кандидата юридичних наук, доцента кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені проф. О. І. Процевського Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

5. Рекомендувати дисертацію Белікової Аліни Олегівни «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Результати голосування присутніх на розширеному докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 9; проти – немає; таких, що утрималися – немає.

ВИСНОВОК
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Белікової Аліни Олегівни на тему «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Робота виконана в Інституті правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України. Науковий керівник – кандидат юридичних наук, старший дослідник О. С. Простибоженко.

Обґрунтування вибору теми дослідження обумовлена тим, що Конституція України закріплює за кожним право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звернення щодо захисту своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ, зокрема – до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Євросуд, Суд). Обов’язкове виконання державою остаточного рішення ЄСПЛ, у яких вона є стороною, є невід’ємною складовою поновлення порушеного права потерпілої особи та одним із міжнародних зобов’язань України.

Враховуючи положення ст. 46 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, рішення ЄСПЛ є обов'язковими для їх виконання державами – учасниками Конвенції лише в тих справах, де вони є сторонами. Конвенційні принципи віднайшли свої втілення у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», основною тезою якого проходить виконання рішень ЄСПЛ, оскільки це є важливим елементом контрольного механізму Європейської конвенції та сприяє Україні на шляху досягнення мети верховенства права.

ЄСПЛ, як судовий орган міжнародної юрисдикції, протягом багатьох років помітно привертає увагу широкого кола правозахисників, юристів та науковців. Рішення Євросуду мають пріоритетне значення для захисту прав людини та верховенства права, що вагомо впливає на імідж країни як правової і демократичної держави.

Україна повинна не лише визнавати юрисдикцію ЄСПЛ, а й створювати належні умови для своєчасного та повного виконання його рішень. Власне, проблема їх виконання триває роками та є доволі глибокою, що стає викликом усій системі захисту прав людини, побудованій на основі Європейської конвенції. На цьому неодноразово наголошували Рада Європи, Уряд України, фахівці та науковці. Зокрема, тривала невиплата справедливої сатисфакції та незабезпечення її відшкодування, наявність повторювальних порушень прав людини, що призводить до подання заяв до ЄСПЛ й винесення нових рішень.

Яскравим прикладом тривалого невиконання рішень національних судів та загострення даної проблеми стали пілотні рішення у справах «Юрій Миколайович Іванов проти України», «Бурмич та інші проти України» тощо. В цих рішеннях ЄСПЛ неодноразово підкреслює такі проблеми, як тривале невиконання остаточних рішень національних судів та відсутність на національному рівні ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим.

Застосування процедури «пілотного» рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України й прийняття резолюцій Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо виконання Україною рішень ЄСПЛ ставить перед сучасною наукою завдання з вдосконалення механізму виконання рішень Європейського суду з прав людини у цивільних справах.

Водночас, незважаючи на складну ситуацію у державі й величезні виклики, з якими наразі стикається Україна, питання щодо невиконання рішень ЄСПЛ досі залишається у полі зору європейських інституцій.

Процедура виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини є специфічною і за своїм правовим значенням істотно відрізняється і від виконання рішень національних судів, і від виконання рішень даної міжнародної юрисдикції іноземними країнами. Водночас це доволі тривалий і складний процес для стягувача та органів державної влади через відсутність продуктивної взаємодії між органами, від яких залежить своєчасне виконання судового рішення. Тому виникає необхідність приділити значну увагу вдосконаленню наявної процедури їх виконання з урахуванням досвіду європейських країн, у результаті якої може бути поліпшений механізм відшкодування справедливої сатисфакції.

З огляду на зарубіжний досвід варто підкреслити, що в багатьох європейських країнах відповідальними органами за здійснення відшкодування справедливої сатисфакції є урядові або аналогічні за компетенцією органи. Наприклад, у Болгарії, Португалії та Литві таким урядовим органом є Міністерство юстиції, Естонії і Німеччині – Міністерство фінансів, Італії – Міністерство економіки тощо. Запровадження європейськими країнами механізму виконавчої процедури саме через урядові органи дає змогу віднайти аналогічну національну модель виконання рішень даної міжнародної судової інституції крізь призму удосконалення наявних функцій органу представництва (Секретаріату Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини Міністерства юстиції України), що забезпечить послідовність, координованість та ефективність виконання цих рішень шляхом зміни законодавчих підходів щодо виконавчої процедури.

Тематика дослідження викликана також теоретичною неопрацьованістю питань, пов'язаних з удосконаленням правового регулювання виконання рішень Європейського суду з прав людини у сімейних справах.

Отже, набуває актуальності необхідність дослідження окремих аспектів виконання рішень Європейського суду з прав людини у сімейних справах, що є теоретично та практично назрілим.

Практика ЄСПЛ досліджувалася протягом багатьох років вченими різних напрямів правничої науки. Серед дисертаційних досліджень слід відзначити праці таких вчених, як: К. В. Андріанов, О. Буткевич, В. А. Ватрас, О. Ю. Гарасимів, І. Ю. Дір, Д. О. Дика, В. А. Завгородній, Г. Ю. Нечипорук, Л. В. Пастухова, І. Є. Ревуцька, П. М. Синицин, С. А. Солоткий, О. В. Ступак, Д. М. Супрун, В. Й. Чорний, А. А. Чубенко, С. Є. Федик, О. Явор та інших.

Варто зауважити, що вагомий внесок у розвиток науки приватного права у контексті практики ЄСПЛ здійснили у своїх працях вчені: І. Ю. Ліщина «Застосування Конвенції про захист прав людини і основних свобод та практики ЄСПЛ при захисті майнових прав в Україні» (2008), С. І. Бурденюк «Захист права власності в аспекті практики ЄСПЛ» (2012), С. П. Матвєєв «Принцип автономності тлумачення у сфері особистих і майнових відносин в рішеннях Європейського суду з прав людини» (2014), О. В. Дроздова «Цивільно-правовий захист прав пацієнтів в контексті практики ЄСПЛ» (2015), М. М. Слабан «Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо права на повагу до сімейного життя (загальнотеоретичний аспект)» (2017), Н. Є. Блажівська «Теоретико-методологічні та прикладні засади застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав» (2020) та інші.

Водночас, незважаючи на попередньо проведені дослідження практики ЄСПЛ у різних сферах юридичної науки, досі залишається малодослідженим питання щодо комплексного підходу до науково-практичної проблематики виконання рішень ЄСПЛ проти України. Відповідно актуальність дослідження відображається у з'ясуванні особливостей процедури виконання рішень Євросуду проти України саме у такій категорії справ цивільного напряму, як сімейні справи, доцільності перегляду остаточних рішень національних судів за виключними обставинами як вжиття додаткового заходу індивідуального

характеру при виконанні цих рішень, виробленні пропозицій щодо вдосконалення механізму їх виконання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Київського регіонального центру НАПрН України (нині – Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України) 16 листопада 2022 року (протокол № 10). Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тем науково-дослідної роботи «Взаємодія правової держави, громадянського суспільства та особи: правові аспекти, практичні реалії, прогностичні зміни» (номер державної реєстрації 0121U100150) та «Рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України в контексті виконання євроінтеграційних зобов'язань» (номер державної реєстрації 0124U001503).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у необхідності дослідити питання виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах.

Зазначена мета зумовлює необхідність вирішення таких задач:

– визначити поняття сімейні справи та їх категорії в контексті практики ЄСПЛ;

– висвітлити співвідношення процедури виконання рішень національних судів та рішень ЄСПЛ у сімейних справах;

– дослідити особливості процедури виконання судових рішень ЄСПЛ у сімейних справах проти України, акцентувавши увагу на провідній ролі органу представництва у процесі виконання цих рішень;

– довести, що справедлива сатисфакція – особливий механізм захисту прав заявників у сімейних справах;

– визначити вжиття заходів загального характеру при виконанні рішень ЄСПЛ у сімейних справах;

– з'ясувати питання доцільності перегляду за виключними обставинами остаточного рішення національного суду;

– окреслити процесуальний аспект дотримання принципу «найкращих інтересів» дитини при перегляді рішень національних судів у контексті виконання рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах.

Об'єктом дослідження є відносини, що виникають у процесі виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах.

Предметом дослідження є наукові погляди, ідеї, законодавство України та міжнародно-правові акти Ради Європи, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, правові позиції та судова практика і ЄСПЛ, і національних судів у сімейних справах.

Методи дослідження. Методи дослідження зумовлені його метою і завданнями та випливають із необхідності комплексного й належного аналізу предмета дослідження. Методологічний арсенал дослідження обрано з урахуванням *філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових* рівнів методології. Така система методів дає змогу під час наукового пізнання з'ясувати сутність та правовий режим механізму виконання рішень ЄСПЛ у сімейних справах. Серед загальнонаукових методів важливу роль відіграв

системний, за допомогою якого здійснювались, зокрема, аналіз положень ЄКПЛ і рішень Суду (*розділи 1, 2, 3*). *Діалектичний* та *порівняльно-правовий* методи дали змогу розглянути процедуру виконання рішень ЄСПЛ у сімейних справах в Україні та в інших європейських країнах (*підрозділи 1.2, 2.1*). Використання *системно-структурного* методу допомогло розкрити правове регулювання правовідносин у сфері виконання рішень ЄСПЛ, а також визначити подальші шляхи вдосконалення його нормативно-правового забезпечення (*підрозділ 2.1*). Застосування *історичного* методу дає можливість встановити динаміку становлення та розвитку теоретичної думки, законодавства і практики виконання рішень ЄСПЛ у сімейних справах (*розділи 2, 3*). Практичний досвід у досліджуваній сфері сприяє збиранню матеріалу, що дає можливість із застосуванням методу *спостереження* встановити процес ефективного виконання наведених судових рішень. У дисертаційному дослідженні також застосовано *теоретико-прогностичний* метод, за допомогою якого розроблені пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в частині виконання рішень ЄСПЛ (*підрозділи 2.1, 2.2, 3.1*).

Емпіричною базою дослідження слугували Конвенція та інші міжнародно-правові нормативні акти у галузі прав людини та основоположних свобод, рішення ЄСПЛ проти України у сімейних справах (опрацьовано 88 судових рішень), національне законодавство України та окремих зарубіжних держав.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є першим комплексним дослідженням щодо процедури виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах. Наукова новизна конкретизується у таких наукових положеннях та висновках, що виносяться на захист:

Вперше:

1) надано визначення поняття «сімейні» справи у контексті рішень ЄСПЛ, під яким слід розуміти справи, що виникають із сімейних відносин, складовою яких є «сімейне життя», а «повага» до «сімейного життя» є необхідною його ознакою; з'ясовано, що сімейні справи пов'язані з відносинами щодо: сімейного проживання чоловіка та жінки без укладення шлюбу, шлюбних відносин подружжя, репродуктивних прав, сімейних зв'язків та стосунків між батьками і дітьми, батьківства й виконання батьківських обов'язків, взаємного спілкування між батьками й дітьми, опіки та піклування, усиновлення, возз'єднання сім'ї, підтримання родинних стосунків між родичами, підтримання родинних стосунків з ув'язненими членами сім'ї, немайнових прав дитини, майнових прав, а також справи, пов'язані із насильством над дітьми в сім'ї; виокремлено категорії сімейних справ, а отже це справи щодо: а) шлюбних і позашлюбних відносин; б) відносин батьків та дітей; в) відносин між членами сім'ї і родичами; г) усиновлення, опіки та піклування; ґ) немайнових прав дитини; д) майнових прав дитини; е) захисту сімейних прав та інтересів дитини від насильства в сім'ї;

2) доведено, що процедура виконання рішень ЄСПЛ є стадійною, та запропоновано класифікацію, яка складається зі стадій: а) підготовчої

(отримання повідомлення органом представництва про набуття рішення статусу остаточного, здійснення перекладу рішення та його опублікування в урядовому виданні, надіслання стислого викладу рішення стягувачеві й заінтересованим особам); б)основної (звернення до виконання рішення ЄСПЛ в частині виплати відшкодування, вжиття заходів індивідуального характеру та додаткових заходів індивідуального характеру, а також заходів загального характеру); в) заключної (закінчення виконавчого провадження стосовно виплати стягувачу справедливої сатисфакції та повідомлення про це органу представництва, настання відповідальності за невиконання або неналежне виконання рішення ЄСПЛ, застосування наглядового механізму з боку Комітету Міністрів Ради Європи у разі невиконання рішення ЄСПЛ або зняття його з контролю, якщо це рішення виконано);

3) обґрунтовано необхідність удосконалення функцій органу представництва шляхом зміни законодавчої процедури виконання рішень ЄСПЛ: закріплення за Секретаріатом Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини (Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини) Міністерства юстиції України повноваження щодо звернення до виконання рішень ЄСПЛ на стадії вжиття заходів індивідуального характеру, – направлення до Державної казначейської служби України остаточного рішення ЄСПЛ для його виконання;

4) запропоновано поділ повноважень органу представництва у процедурі виконання рішень ЄСПЛ проти України за організаційно-правовим і процедурним критеріями та наділення його координаційною, процедурною і контрольною функціями впродовж всього процесу виконання рішень ЄСПЛ;

Удосконалено:

5) запровадження такого виду справ у практиці Європейського суду з прав людини, як сімейні справи, основу яких становить сімейне життя як існування широкого кола прав й обов’язків подружжя, а також батьків щодо здійснення своїх батьківських обов’язків відносно дитини;

6) співвідношення процедури виконання рішень національних судів та особливостей виконання рішень ЄСПЛ у сімейних справах, які мають істотні відмінності, що полягають у: а) наявності кваліфікуючої ознаки виконавчого документа; б) строках звернення до виконання виконавчих документів; в)суб’єктах, які мають право на звернення до виконання виконавчого документа; г) строках здійснення виконавчого провадження; ґ) загальній процедурі виконання; ж)забезпеченні остаточного контролю за виконанням рішення суду;

7) закріплення на законодавчому рівні провідної ролі органу представництва у процесі виконання рішень Європейського суду з прав людини у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а саме: визначення терміну «Орган представництва»; процедури звернення рішення ЄСПЛ до виконання в частині виплати відшкодування; процедури виплати відшкодування; удосконалення правової норми щодо відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виплати відшкодування за рішенням Суду;

8) обґрунтовано доцільність удосконалення змісту статті 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» шляхом закріплення підстав, наявність яких зумовлює перегляд Верховним Судом рішень національних судів за виключними обставинами у разі, якщо: а) справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту; б) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції по суті; в) оскаржене рішення національного суду має істотні процесуальні помилки чи недоліки, які не можна виправити інакше, ніж через повторний розгляд або поновлення провадження у справі;

9) тезу про те, що при вирішенні національними судами сімейних спорів, з метою дотримання принципу «найкращих інтересів дитини», суди мають враховувати низку таких обставин, як: 1) ставлення батьків до дитини та особиста прихильність дитини до кожного з них; 2) створення батьками найкращих умов для життя та розвитку дитини; наявність сталого та безпечного середовища для дитини в сім'ї; 3) збереження сімейного оточення і зв'язків з дитиною, а також родинного зв'язку з боку близьких родичів; 4) піклування, захист та безпека дитини; 5)наявність сталих соціальних зв'язків дитини; 6)місце навчання і проживання дитини з батьками або одним із них; 7)психологічний стан дитини та існування серйозного ризику щодо психологічної цілісності дитини; вплив на фізичний і психологічний стан здоров'я дитини та її розвиток;

Набуло подальшого розвитку:

10) визначення, що справедлива сатисфакція відшкодовується потерпілій особі у двох формах: грошовій і не грошовій та запропоновано її поділ на: матеріальні збитки; моральну шкоду; судові й інші витрати;

11) обґрунтовано доцільність запровадження судового контролю, який на сьогодні є ефективним засобом впливу на виконання судових рішень у цивільних справах;

12) обґрунтовано положення, що загальний строк звернення потерпілої особи до національного суду з метою перегляду справи за виключними обставинами відповідно до ст. 424 ЦПК України не може перевищувати 10 років за виключенням рішень ЄСПЛ; аргументовано, що принцип обов'язковості виконання рішення ЄСПЛ буде дотримано у разі внесення доповнень до ч. 3 ст. 424 ЦПК України, надавши тим самим можливість потерпілій особі поновити строк звернення до суду із заявою про перегляд судового рішення у справі внаслідок тривалої процедури розгляду цієї справи Євросудом;

13) аргументовано доцільність запровадження на законодавчому рівні спеціалізації суддів з розгляду сімейних справ у національній судовій системі, яку пропонується здійснювати втіленням, подібним до спеціалізації суддів щодо розгляду справ відносно неповнолітніх у кримінальному судочинстві.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані висновки та пропозиції можуть бути використанні у:

– правотворчій діяльності – при гармонізації вітчизняних нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення та ефективності процедури виконання рішень ЄСПЛ;

– науково-дослідній сфері – як методологічне підґрунтя для подальших досліджень універсальних проблем виконання рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах;

– правозастосовній діяльності судових та інших юрисдикційних органів при вирішенні сімейних спорів, які стосуються дитини, а також для вироблення рекомендацій у сфері виконання рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах;

– навчальному процесі при підготовці підручників і навчальних посібників, інших освітніх ресурсів, а також викладанні навчальних дисциплін «Сімейне право», «Цивільний процес», «Захист прав людини» та інших навчальних дисциплін некримінального напряму (*Акт впровадження № 167.01.25/б від 17.12.2025*).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження були апробовані у виступах на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях і круглих столах, зокрема: міжнародній науково-практичній конференції «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, 28–29 грудня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України «Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених» (м. Київ, 18 травня 2023 р.); науково-практичній конференції «Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в Україні», присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (м. Харків, 12 січня 2024 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Договір як універсальна форма правового регулювання», присвяченої пам'яті д. ю. н., проф. Луця В. В. (м. Івано-Франківськ, 5 квітня 2024 р.); XIII Міжнародному цивілістичному форумі «Цивільне право України: погляд у майбутнє» (м. Київ, 4 квітня 2024 р.), за підсумками яких опубліковано тези доповідей.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у 10 публікаціях, зокрема, 5 наукових статтях у виданнях, які включено до переліку фахових для юридичних наук, а також у тезах 5 доповідей на наукових заходах, зокрема:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Белікова А. О. Окремі аспекти вжиття заходів індивідуального та загального характеру при виконанні рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах. *Науковий вісник УжНУ*. 2023. Вип. 76 (1). С. 135–140.

2. Белікова А. О. Особливості процедури виконання рішень ЄСПЛ щодо справедливої сатисфакції. *Нове українське право*. 2023. Вип. 1. С. 126–132.

3. Белікова А. О. Провідна роль органу представництва у процедурі виконання рішень ЄСПЛ проти України та її вплив на виконавчий процес. *Нове українське право*. 2024. Вип. 2. С. 150–155.

4. Белікова А. О. Принцип «найкращих інтересів дитини» у судовій практиці перегляду рішень Верховним Судом крізь призму рішень ЄСПЛ проти України у сімейних справах та при їх виконанні. *Нове українське право*. 2025. Вип. 1. С.145–150.

Наукові праці, в яких відображена апробація матеріалів дослідження:

5. Белікова А. О. Процесуальний аспект дотримання принципу «найкращих інтересів дитини» через призму виконання рішень ЄСПЛ. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики :* матеріали XV міжнародної Науково-практичної конференції, що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв, 28–29 грудня 2022 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 322–326.

6. Белікова А. О. Щодо питання виконання рішень Європейського суду з прав людини : збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених*. Київ : НДІ правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України, 2023. С. 1099– 1103.

7. Белікова А. О. Мова цивільного законодавства: окремі аспекти. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в Україні* : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (м. Харків, 12 січня 2024 р.). Харків, 2024. С. 152–154.

8. Белікова А. О. Шлюбний договір як різновид сімейно-правових договорів в аспекті національного та зарубіжного законодавства і практиці ЄСПЛ. *Договір як універсальна форма правового регулювання* : збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті д. ю. н., проф. Луця В. В. (м. Івано-Франківськ, 5 квітня 2024 р.). Івано-Франківськ, 2024. С. 194–197.

9. Белікова А. О. Судовий контроль за виконанням судових рішень: перспективи змін. *Цивільне право України: погляд у майбутнє* : збірник матеріалів XIII Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 4 квітня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 12–15.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати:

10.Беликова А. О. Правни позиции на ЕСПЧ в контекста на правото на зачитане на семейния живот, гарантирано от чл. 8 от Европейската конвенция (Правові позиції ЄСПЛ в контексті права на повагу до сімейного життя, гарантованого статтею 8 Європейської конвенції. Стаття на болгарській мові.). *PNAP* (Польща). 2023. Т. 56, № 1. С. 312–320.

Характеристика особистості здобувача. Белікова Аліна Олегівна, 1993 року народження. Освіта вища юридична, у 2017 році закінчила з відзнакою Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (Харків),

здобувши кваліфікаційний рівень «магістр» за кваліфікацією «юрист» зі спеціальності «правознавство». У 2015 році закінчила Бердянський педагогічний університет, здобувши кваліфікаційний рівень «спеціаліст» за кваліфікацією «філолог» (англійська та болгарська мови).

З грудня 2014 року по грудень 2016 року розпочала трудову діяльність на посаді юрисконсульта адвокатського об'єднання «JE Es Partners».

З квітня по червень 2017 року проходила післядипломну спеціалізацію у Софійському університеті імені «Св. Климент Охридський» (м. Софія, Республіка Болгарія) за напрямком: міжнародні відносини.

З листопада по грудень 2017 року проходила стажування в Офісі Ради Європи в Україні та у лютому 2018 року – робота за контрактом у цьому ж Офісі.

З березня по травень 2018 року – стажер Української Хелсінської спілки з прав людини за напрямком Європейський суд з прав людини (переклади рішень, підготовка документів до суду).

З червня 2018 року по травень 2019 року працювала помічником адвоката адвокатського об'єднання «Салком Інтер» (суди міжнародної юрисдикції, переклад рішень ЄСПЛ).

З травня по липень 2019 року проходила післядипломну спеціалізацію у Софійському університеті імені «Св. Климент Охридський» (м. Софія, Республіка Болгарія) за напрямком: Європейський суд з прав людини (структура ЄСПЛ, прийняття та виконання його рішень).

З жовтня 2020 року по вересень 2024 року працювала третім секретарем Посольства України в Республіці Болгарія МЗС України.

З травня 2025 року – місцевий консультант Проєкту Ради Європи (Офіс Ради Європи в Україні).

З серпня 2025 року – практикування у конторі приватного виконавця (виконання рішень іноземних судів).

Мови: українська, болгарська, англійська, французька.

Автор 10 наукових публікацій з цивільного права.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертаційна робота написана українською мовою. Текст роботи викладений науковим стилем доступно та послідовно відповідно до поставлених задач дисертаційного дослідження та відповідних структурних елементів (розділів, підрозділів) роботи. В роботі використано в цілому загальноприйнятну термінологію приватного та публічного права відповідно до досліджуваних питань. Стиль викладення в дисертації матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість і доступність їх сприйняття.

У результаті попередньої експертизи дисертації Белікової А. О. і повноти публікації основних результатів дослідження **рецензенти рекомендують:**

1. Прийняти дисертацію **Белікової Аліни Олегівни «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах»** до захисту як таку, що відповідає вимогам, які ставляться до робіт на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

2. Призначити головою разової спеціалізованої вченої ради:

Мельника Ярослава Ярославовича, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України.

3. Призначити офіційними опонентами по захисту дисертації **Белікової Аліни Олегівни**:

Бичкову Світлану Сергіївну, доктора юридичних наук, професора, головного наукового співробітника відділу приватного права та процесу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;

Пономаренко Оксану Михайлівну, кандидата юридичних наук, доцента кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені проф. О. І. Процевського Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації **Белікової Аліни Олегівни «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах»**.

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Белікової А.О. відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінати й доповненнями від 31 травня 2019 року № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії від 12 січня 2022 р. № 44.

3. Призначити головою разової спеціалізованої вченої ради:

Мельника Ярослава Ярославовича, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України.

3. Призначити офіційними опонентами по захисту дисертації **Белікової Аліни Олегівни**:

Бичкову Світлану Сергіївну, доктора юридичних наук, професора, головного наукового співробітника відділу приватного права та процесу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;

Пономаренко Оксану Михайлівну, кандидата юридичних наук, доцента кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені проф. О. І. Процевського Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

5. Рекомендувати дисертацію **Белікової Аліни Олегівни «Виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України у сімейних справах»** до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Результати голосування присутніх на розширеному докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 9; проти – немає; таких, що утрималися – немає.

Головуюча на засіданні:
завідувач відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та
науково-правових експертиз
Національної академії наук України,
доктор юридичних наук, професор **М. М. Великанова**